
Maja
ŠTAMBUK

GLAVNE RAZVOJNE
ASPIRACIJE SKUPINA NA
SISAČKOJ PERIFERIJ

Neka obilježja gradske periferije

Periferiju u kontekstu odnosa grada i predgrađa promatramo prije svega kao socijalno strukturalno različitu situaciju. Dakako da je taj odnos, njegov intenzitet i kvaliteta, određen, među ostalim, i obilježjima grada i obilježjima okolice. Iako grad srednje veličine najčešće ne narušava prirodnu okolinu, jer se uglavnom nastavlja na njezine zemljopisne i gospodarske kao i socijalne značajke, ipak svaki je grad, pa i onaj srednje veličine s funkcijama primjerenima veličini,¹ uvijek dinamičniji socijalno-gospodarski prostor, a to znači bogatiji, življi, inicijativniji, poduzetniji, s brojnijim resursima nego što je periferni prsten grada. Taj je uvijek na nižoj, "mekšoj" razvojnoj razini. Svak je upravo srednji grad koji zadovoljava osnovne (i ne samo osnovne) potrebe svojih građana i stanovnika okolice, prihvaća migrante iz bližih i udaljenijih krajeva, privlači ih svojim neusporedivo većim šansama. Rubni dio atraktivnoga grada iznimno je zanimljiv doseljenicima, onima iz bliže okolice i onima izdaleka. Taj predio smanjuje "urbani šok" doseljeniku sa sela, omogućava mu da se koristi nekim prednostima grada (zapošljavanje, školovanje, dostupnije zdravstvene usluge, kulturni sadržaji itd), a i jeftinije je rješenje. Ostaje mu i mogućnost obrade zemlje.

Najčešći (konceptualno i stvarno) nesretan pratitelj razvitka hrvatskih gradova, s dalekosežnim posljedicama, jest da grad, a osobito srednji, ne pripomaže razvitku svoje cijele okolice, dakle okolice koja ne pripada nekom drugom gravitacijskom središtu. Podići na višu razinu svakodnevni život okolice i time onemogućiti djelovanje barem nekih razloga preseljenja iz okolice u središnje naselje ili njegove rubne zone, nije ni u strateškom smislu u nas osviješten razvojni cilj. Stječe se dojam da bi državna uprava bila najsretnija kad bi u Hrvatskoj postojala (postojeća) četiri najveća grada. Otpala bi golema briga o revitalizaciji demografski i gospodarski zapuštenih periferijskih prostora Hrvatske. Takvo se ponašanje susreće i na nižim upravnim jedinicama. Koncentracija radnih mjesta i pratećih

usluga kao i sastavnica društvenog standarda u jednom centru dovodi do velike neravnoteže u kvaliteti života između urbanih i ruralnih sredina. Selo ima sve manje izbora jer se sve više poljoprivredno getoizira, a grad se puni i često neracionalno prepunjava mogućnostima zaposlenja i drugim atraktivnim ponudama. Kad se tome pridoda loš položaj obiteljske poljoprivrede i konstantno marginaliziranje poljoprivrednog prihoda, onda se bijeg sa sela čini doista jedinim pametnim životnim izborom.

Selo na rubu grada lokacija je s prednostima i nedostacima. Funkcionalno i administrativno može se očekivati da će se ruralni rub Siska postupno integrirati u gradski *corpus*, što mu povećava značaj i vrijednost. Neki će rubovi pritom postati zanimljiviji u rezidencijalnom pogledu, neki u (specijalizirano) gospodarskom ili sportsko-rekreacijskom. A neki u planski nedosežno vrijeme ostat će seosko naselje sa svojim (razlikovnim) obilježjima. U skladu sa suvremenim društvenim i gospodarskim tijekovima, može se očekivati da će ta naselja heterogenizirati sve svoje strukture, pa će uz poljoprivredu rasti udjeli drugih djelatnosti. I to kako na razini obitelji s posjedom tako i na razini sela.

U industrijaliziranim regijama, kakva je sisačka, najčešće se sudaraju poljoprivreda i industrija. Ne planira se njihov paralelan i suproticajni razvitak. Rijetki su pokušaji, a uostalom nema ni podloge u temeljnom konceptu razvitka, da ih se učini komplementarnim. Ili se nameće (paleo)industrija (fizički teška, stručno-kvalifikacijski nezahvatljiva, glomazna, zagađujuća, s niskim plaćama) ili se cijeli kraj ostavlja u nepoticajnim uvjetima koji generiraju dotadašnji sustav (paleo)poljoprivrede. Između tih dviju mogućnosti su seljaci-radnici u napornoj najtradicionalnijoj kombinaciji, najčešće bez izbora. Nova radna mjesta uglavnom zaobilaze ruralna područja, pa umjesto da se nastoji zadržati pučanstvo, ono se preseljava u grad ili ondje ostaje nakon završenog školovanja. Danak je to "fordističkom" načinu proizvodnje i glomaznim proizvodnim sustavima, okomito strogo organiziranim, koji su integrirali sve proizvodne i nužne servisne djelatnosti. U područjima oko jakih industrijskih središta (a Sisak je u hrvatskim uvjetima jače industrijsko središte) uvijek postoji po nekoliko devitaliziranih područja, sa slabim izgledima da se procesi preokrenu u suprotnom smjeru, naročito izostanu li projekti cjelovitog razvitka tih područja i ne osiguraju li se za njihovu realizaciju golema i dugoročna ulaganja. Tome bi morala prethoditi opća restrukturacija gospodarstva i razvitak prema fleksibilnijim proizvodnim procesima. Tako bi se pojedine, nestrateške proizvodne faze mogle prostorno izdvojiti i približiti seoskom stanovništvu. Svakako,

oživljavanje izvangradskog prostora može se temeljiti na pojedinačnim manjim i srednjim poduzećima. Međutim, to se u nas još ne događa. Sela udaljenija od urbanih središta još se prazne i zaostaju u svakom pogledu.

Rubno područje Siska

Sisak s vanjske strane svoga ruba zastupljen je u ovom istraživanju sljedećim naseljima: Žabnim, Odrom Sisačkom i Starim Pračnom, sa zapadne strane, te Hrastelnicom, Novim Selom Palanječkim, Budaševom i Topolovcem, na istoku. Sve su to sela s elementima predgrađa. To što su predgradska naselja, čini ih ovisnima o Sisku i nekim njegovim društvenim, gospodarskim i kulturnim funkcijama. Potencijalno, to su prostori na koje će se postupno širiti grad. Stoga su ta naselja već danas od razvojne važnosti. Još uvijek su to predgrađa, zovemo ih "malima" jer su u neposrednoj okolini grada. Prema tipu stanovanja prevladavaju obiteljske kuće. Nisu to, dakle, predgrađa velikih kolektivnih zgrada. A prema dominantnoj djelatnosti to su poljoprivredna i poljoprivredno-nepoljoprivredna naselja.² Sve veće doseljavanje povećava broj nepoljoprivrednih kućanstava u njihovu sastavu. Opće informacije o tim naseljima datiraju iz popisa 1991. i mogu se smatrati donekle zastarjelima. Tomu je osobito pridonijelo u svakom pogledu iznimno turbulentno razdoblje Domovinskog rata i položaj grada i njegove okolice na samoj bojišnici.

Cijelo područje Grada Siska okuplja 31 naselje; sva su seoska, kad se izuzme Sisak. Najmanje naselje, Suvoj, imalo je 1991. svega 54 stanovnika, a najveće selo bilo je Budaševo s 1.769 stanovnika, iste godine. Sva seoska naselja koja pripadaju Gradu Sisku imala su 15.621 stanovnika. U "prosječnom" sisačkom selu živi, dakle, 521 stanovnik.³ Cijela ta računica služi prije svega tomu da pokaže kako su ona uz rub prema središnjem naselju znatno veća od ostalih, a to potvrđuje pravilo da gradovi privlače stanovništvo u sam grad ili u svoju neposrednu okolicu, a potiču demografsku degradaciju naselja koja su udaljenija od njih. Nije to (više) neminovnost, već je prije svega neugrađenost načela što ravnomjernijeg prostornog rasporeda stanovništva u razvojnim projektima i planovima od razine države do razine općine. Sela u neposrednoj blizini Siska (sedam naselja u uzorku) prosječno su gotovo dvostruko veća (915 stanovnika). Očigledno je da i unutar administrativnog prostora grada vrijede pravila koja vrijede na razini cijele naseljske mreže. Naravno, sam broj stanovnika ne znači ujedno i prosperitet ili poželjni tip razvitka. Ali gotovo da se može reći da nema razvitka bez stabilizirane populacije.

Tablica 1.
Kretanje stanovništva u
nekoliko rubnih naselja Grada
Siska 1900.–1991.

U svim spomenutim naseljima u proteklih pola stoljeća stanovništvo je raslo, osim u Topolovcu, gdje je stagniralo, ali u kojem je ipak zabilježen pozitivan pomak u posljednjem popisnom desetljeću.

Naselja	Godina popisa									
	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.
1. Budaševo	633	739	668	743	974	1053	1238	1515	1689	1769
2. Hrastelnica	863	946	966	921	818	824	1020	1102	1172	1006
3. N. S. Palanječko	94	81	69	83	77	136	198	291	487	585
4. Odra Sisačka	510	529	501	549	462	557	826	992	1091	1006
5. Staro Pračno	144	159	156	176	178	187	228	586	759	906
6. Topolovac	709	975	1001	959	1153	1311	1514	1231	1065	1129
7. Žabno	270	242	217	213	153	173	275	308	394	455
Ukupno Grad Sisak	24277	26014	26184	28799	28893	34776	43382	55095	59772	61413

Izvor: Skupina autora: *Demografska studija Grada Siska*, Zagreb: Institut Pilar, 2000.

I prilike s prirodnim priraštajem bolje su u ovim rubnim naseljima nego u udaljenijim selima. Istina jest da je u razdoblju između 1981. i 1991. napor prirodne obnove stanovništva Grada Siska iznio Sisak. Od “naših” naselja pozitivni prirodni priraštaj imali su Budaševo, Staro Pračno i Žabno. Noviji podaci o kretanju prirodnog priraštaja pokazuju nagli zaokret prema negativnim tendencijama (1991.–1998.). Nesumnjivo je da su rat sa svim svojim posljedicama i neuspjeli projekt transformacije gospodarske strukture imali neposrednog utjecaja na pogoršanje demografskih prilika u Gradu Sisku. Gotovo da nema naselja u kojem nije veći broj umrlih nad živorođenima. Čak i gradsko naselje Sisak u “prirodnom” je minusu.

Migracijska kretanja i prirodni priraštaj u promatranim rubnim naseljima imaju kompenzacijski učinak. Naime, prirodno kretanje stanovništva u padu je, a migracijsko u porastu, pa u većini sela, osim u Hrastelnici i Odri Sisačkoj, ipak raste broj stanovnika. U tim naseljima je negativna i migracijska bilanca. Neka rubna naselja pokazuju izniman demografski vitalitet, bez obzira na to radilo se o rođenom ili doseljenom stanovništvu. Osobito to vrijedi za Novo Selo Palanječko i Staro Pračno.⁴

Koja su još demografska obilježja koja vanjske rubne naseljske aglomeracije čini rubnima, odnosno razlikuju ih od sela udaljenijih od Siska?

- Prosječno više od ostalih, sedam istraživanih rubnih naselja imaju svojih građana u inozemstvu (na radu).
- Prevlad ženske populacije karakteristika je hrvatskih ruralnih sredina.⁵ U istraživanim rubnim naseljima spolni

sastav stanovništva je uravnoteženiji. Štoviše, u nekima prevladava muško stanovništvo (Novo Selo Palanječko, Staro Pračno, Žabno). U demografski prosperitetnijim selima i starosna struktura ženskog stanovništva povoljnija je: više je žena u fertilnoj (i radno aktivnoj) dobi. U Starom Pračnom i Novom Selu Palanječkom iznimno je visok udio žena u fertilnoj dobi (50,9% i 54,4%).⁶ Nijedno selo u rubnoj zoni Siska ne pripada tipu dobnog sastava stanovništva koju demografi zovu *izrazito dubokom starosti* ili *dubokom starosti*. Tri analizirana naselja su *na pragu starosti* (Budaševo, Novo Selo Palanječko i Staro Pračno), a tri pripadaju “mlađem” tipu koji se naziva *starost* (Hrastelnica, Odra Sisačka, Topolovac i Žabno).

- Aktivnost seoskog stanovništva redovito je viša,⁷ pa podatak o nižem udjelu aktivne populacije u odnosu na uzdržavano stanovništvo i udio osoba s osobnim prihodima upućuje da aktivni rade pretežito u nepoljoprivrednoj djelatnosti. Udio aktivnih u ovim selima kreće se između 41 i 44%, a u udaljenijim selima doseže i do 72%. U spomenutim naseljima razmjerno su visoko zastupljene osobe s osobnim prihodima (najčešće su to umirovljenici), što govori o dugotrajnijoj tradiciji zapošljavanja u nepoljoprivrednim djelatnostima (seljaci su kasno stekli pravo na mirovinu, pa je njih u strukturi današnjih umirovljenika malo).
- Većina zaposlenih u analiziranim selima zaposlena je u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima, a najmanje je aktivnih (isključivo) u poljoprivredi. Najviše aktivnog poljoprivrednog stanovništva živi u Novom Selu Palanječkom (22,3%). U udaljenijim selima Grada Siska prevladavaju poljoprivrednici u aktivnom stanovništvu, pa ih ponegdje ima i više od 90%.
- I u odnosu na ukupno stanovništvo, poljoprivredno je minimalno zastupljeno u istraživanim naseljima. Čak i ondje gdje su zastupljeniji među aktivnima, na razini ukupne seoske populacije malo je poljoprivrednog stanovništva (koje živi od poljoprivrede i radi u poljoprivredi). Dakle, zabilježeni aktivni poljoprivrednici ne brinu o brojnijim obiteljima. Ili se radi o postarijim samcima, ili o obiteljima u kojima pored njih žive i aktivni u nepoljoprivrednim djelatnostima, pa uglavnom oni preuzimaju brigu o većini uzdržavanih članova domaćinstva.
- Obrazovni sastav stanovnika rubnih sisačkih naselja povoljniji je nego u udaljenijim selima.
- U svim istraživanim selima 90% i više zaposlenih dnevno putuje na posao. Integralni su dio sisačkog radnog korpusa. U samim naseljima malo je radnih mjesta, jer je sveukupna njihova funkcionalna ovisnost o Sisku visoka.

- Još je jedna značajka (istraživanih) rubnih naselja: sve veća integracija s gradom u neposrednoj blizini čini ih sve atraktivnijim prostorom za gospodarske investicije. Stoga nije neuobičajeno – dapače – da se u njima otvaraju radna mjesta za koja je potrebno zaposlenike dovesti izvana, ponajprije kao dnevne migrante. Tako u naselja na vanjskom rubu Siska dolazi sve veći broj radnika. Primjerice, dnevno u Topolovac dolazi na rad dvadeset troje, u Budaševo sedamnaest, u Odru Sisačku trinaest radnika sa strane.

Iz spomenutih podataka vidljiva je već na prvi pogled vitalnost rubnih gradskih naselja. Također, očigledno je da grad(sko naselje) veličine Siska nije u mogućnosti pokrenuti dinamičniji rast udaljenijih sela. Njihovi stanovnici preseljavaju se u Sisak i neposrednu sisačku okolicu, a mjesta demografski i gospodarski nazaduju. Neka od tih danas posve malih sela početkom stoljeća imala su dovoljno stanovnika da su mogla organizirati koliko toliko autonoman život. Takva su, primjerice, bila sva naselja uz Lonjsko polje. Danas ona nisu u stanju autonomnim snagama pokrenuti pozitivne razvojne procese.

Sociodemografski profil ispitanika u rubnim naseljima gradskog naselja Siska

U rubnim dijelovima gradskog naselja Siska pretežito žive zaposleni u izvanpoljoprivrednim djelatnostima, pa u profesionalnoj strukturi (tablica 2) ispitanika prevladavaju kvalificirani i visokokvalificirani radnici (21,3%), srednji stručni slojevi (17,8%), stručnjaci s višom i visokom naobrazbom (9,9%). Među ispitanicima koji su izvan aktivnosti, najviše je umirovljenika (21,3%) i domaćica (10,3%).

Tablica 2.
Zanimanje ispitanika u sisačkim
prigradskim seoskim naseljima

Zanimanje	Broj	%
NKV, PKV radnik	14	5,5
KV, VKV radnik	54	21,3
Samostalni obrtnik	3	1,2
Privatni poduzetnik	2	1,2
Administrativni djelatnik	16	6,3
Stručno zanimanje - SSS	45	17,8
Stručno zanimanje - viša i visoka sprema	25	9,9
Nezaposlen	8	3,2
Umirovljenik	52	20,6
Domaćice	26	10,3

Zanimanje	Broj	%
Učenici, studenti	3	1,2
Ostali	5	2,0
UKUPNO	253	100,0

Tablica 2. (nastavak)

Radno aktivnih je, u odnosu na neaktivne, 49%.

Najviše ih je zaposleno u naftnoj i kemijskoj industriji (10,7%), slijede državne službe, MORH i MUP (6,4%), trgovina (5,5%) i uslužne djelatnosti (5,1%), potom obrt i ostali oblici privatnog poduzetništva (4%) itd.

Poljoprivreda i šumarstvo zapošljavaju svega 2,4% ispitanika iz rubnih naselja u uzorku.

Međutim, njih 27,7% ima očeve poljoprivrednike. To govori o generaciji koja se vrlo brzo emancipirala od stoljetnog "obiteljskog" zanimanja i načina života. Uvjerljivo najčešće roditeljsko (očevo) zanimanje je radničko: 37,2% očeva je s KV i VKV, odnosno 19,8% s NKV i PKV. Očeva sa srednjom školom je 8,7%, a s višom ili visokom 2,8%. Majke ispitanika u istraživanih sedam rubnih naselja Siska najčešće su domaćice (58,5%), poljoprivrednice (17,4%), NKV i PKV radnice (8,7%), VKV radnice (4,7%). Sa srednjom školom ima ih 6,7%, a s višom i visokom 1,6%.

Naši ispitanici znatno su obrazovaniji od roditeljske generacije. Njih 58,5% ima završenu srednju školu, 8,7% višu i 4,3% visoku naobrazbu.

Obitelji su pretežito male, nuklearnog tipa. Najviše je četveročlanih (28,1%), potom tročlanih (20,6%) i dvočlanih (20,2%). Samačkih je u uzorku malo, jer smo ih, zbog istraživačkih ciljeva, izbjegavali (3,2%). Obitelji s pet i više članova ima 27,3%.

Neoženjenih ili neudanih među ispitanicima je 11,5%. Zaposlenih je 36%, a umirovljenika(-ca) 3,2%.

Ispitanika bez djece je 18,2%. Najčešće su obitelji s dva (47,8%) i s jednim djetetom (23,7%).

Periferni karakter istraživanih naselja obilježava i iznimno visok udio ispitanika koji žive u obiteljskim kućama (93,3%). Stanarsko pravo ima 2,8% ispitanika, a stan u vlasništvu ima svega njih 0,8%. Podstanara je 7,8%.

Pomalo je teško ovakvim istraživanjem utvrditi obiteljske prihode. Podaci koji se tako dobiju rijetko su posve pouzdani i više su orijentacijskog karaktera. Većina naših ispitanika je u obiteljima koje po članu ostvaruju prihod između 500,00 i 1.000,00 kuna (35,2%) i između 1.000,00 i 1.500,00 kuna (22,5%). S prihodom ispod 500,00 kn po članu je 12,7% obitelji, a s prihodom većim od 1.500,00 kn u uzorku je bilo 29,2% obitelji.

Stradanje u ratu

Zbog izložena položaja sisačkog kraja u Domovinskom ratu ondje su zabilježena velika osobna stradanja i velike ratne štete. U ratnim sukobima osobno je stradalo 6,7% naših ispitanika. U 12,3% njihovih obitelji netko nosi posljedice rata.

Manji dio svoga imanja u ratu je izgubilo 10,7% ispitanika, a bez većeg dijela imanja ostalo je njih 2,8%. Potpuno uništenu imovinu ima(lo je) 3,2% ispitanika.

Sam grad s okolicom teško je napadan i razaran tijekom rata. Prema sudu većine ispitanika njegovo stradanje može se mjeriti sa stradanjima drugih gradova na bojišnici (50,6%). Neki smatraju da je stradao manje od drugih gradova (37,2%), a manjina drži da je stradanje Siska znatno više od stradanja drugih gradova u sličnoj situaciji (7,1%).

Više od dvije trećine anketiranih drži da Sisak zbog razaranja u Domovinskom ratu zaslužuje veću pažnju i skrb države. Smatraju da je postojeća razina pomoći premala.

Odnos sela s urbanog ruba prema gradu

Većina ispitanika (72,7%) u rubnim naseljima rođena je ili ondje ili u Sisku, dakle, pripadnici su autohtonog stanovništva, a to nužno određuje njihov odnos prema prostoru u kojem žive, osjetljivost na zahvate u prostor, posebnu vezanost uza sve sastavnice prostora. Među novim stanovnicima najviše je doseljenih u šezdesetim godinama. Naglašavamo (opet) podatak da je najviše autohtonog stanovništva upravo u naseljima na rubu grada. Ondje je doseljavanje bilo ograničenog opsega u odnosu na sam grad. Međutim, doseljenika je, gotovo kao u svim ostalim ispitivanim dijelovima Grada Siska, najviše bilo zabilježeno upravo u spomenutom razdoblju.

Gledano tek malo sa strane, s ruba samoga grada, čini se da je grad razvojno dobivao više od naselja u okolici. Takva je procjena gotovo polovice ispitanika iz naselja u neposrednoj okolici (49%). U nemalom broju su i oni koji smatraju da su se grad i okolica ravnomjerno (ravnopravno) razvijali (28,1%). Malo ih je koji drže da je okolica u razvojnom smislu dobila više od grada (5,5%).

Bez obzira na uvjerenje da je grad u raspodjeli razvika prošao bolje od svoje okolice, ipak većina ispitanika iz rubnih sela (55,3%) smatra da grad ne treba širiti preko postojeće granice. Trećina intervjuiranih zalaže se, naprotiv, za širenje grada (32,0%). "Čvrsta" jezgra, koja se evidentno opredijelila za promociju kvalitetnih rješenja životnih i

radnih uvjeta izvan “gradskih zidina”, a njih je približno polovica među ispitanicima, smatra, nadalje, da je granica između gradskog i negradskog (izvangradskog) prostora dobro određena i da je za njih prihvatljiva. Njima možemo priključiti i one koji smatraju da je granica preširoka, pa se u (administrativnom) gradskom području nalaze i sela u kojima je život obilježen tipičnim seosko-seljačkim elementima (a kojima, prema njihovom mišljenju, nema mjesta u gradu).

Manji broj ispitanika misli suprotno. Oni smatraju da je gradsko područje preusko određeno i da je izvan nje ostalo nekoliko naselja u kojima se živi gradskim načinom života (17,8%).

Dodatnu podršku stanovnicima prigradskih sela zadržavanju izvangradskog statusa naselja daje raspodjela odgovora na pitanje o držanju domaćih životinja uz kuću. Naime, 58,1% ispitanika iz analiziranih rubnih naselja slaže se s tom mogućnošću. (Za razliku od ispitanika iz svih ostalih dijelova Siska.)

Posebnost Siska u očima stanovnika njegove okolice

Ima li Sisak svojih prepoznatljivih posebnosti? Uočavaju li ih njegovi stanovnici i koliki im značaj daju? Sudeći prema broju odgovora, dvije su osobitosti stanovnici izrazito podržali. Neupitna je privrženost Sišćana svom gradu (83,4%), ali je također neupitna ugroženost njihova zdravlja životom u sisačkoj zagađenoj okolini (82,2%). Mnogi ispitanici (60,1%) zamjećuju veliku ulogu lokalne tradicije u životu grada, iako čak četvrtina drži da lokalna tradicija uopće nema u tom smislu veliku ulogu. Promatrajući grad s distancije, ispitanici zamjećuju da se u njemu miješaju različiti životni stilovi i navike (75,9%), jer u grad je doselilo ljudi sa svih strana. Međutim, tek polovica ispitanika smatra da je Sisak socijalna sredina koja pruža mogućnost izbora načina života. Neizostavni pratitelji grada – utapanje pojedinaca u masu i otuđenost građana – prepoznaju se i u Sisku. Vjerojatno u usporedbi s načinom života koji još uvijek vlada u njihovim selima, ispitanici su prilično često zamijetili upravo tu gradsku osobitost. Međutim, u manjoj mjeri smatraju da su Sišćani skloni oponašanju načina života drugih gradova. (Doduše, pitanje je koliko dobro poznaju život u drugim gradovima.) Prema mnijenju dvije trećine ispitanika rubnih naselja, Sišćani su otvoreni prema novome i suvremenom. To se može interpretirati i kao sposobnost da se kritički odnose prema tuđim iskustvima i da odaberu ono što ocijene najpovoljnijim za sebe.

Da je gradski život poseljačen, zamjećuje 47% ispitanika s ruba grada. Trećini se ne čini da je tako.

Prema mišljenju 71% ispitanika iz analiziranih rubnih seoskih naselja, u Sisku je siguran svakodnevni život. Ali nije grad u kojem se može za kratko vrijeme steći dobar standard. No, to nije samo sisačka posebnost.

Zadovoljstvo rješavanjem problema u Sisku

Ispitanici su trebali ocijeniti (školskim ocjenama) rješavanje pojedinih problema u gradu. Počnimo pregled problema s onima čija su rješenja najlošije ocijenjena (navodimo prosječne ocjene).

1. Briga o mladima i njihovoj budućnosti	1,57
2. Rješavanje problema velikih industrijskih zagađivača	1,70
3. Gospodarenje riječnom obalom	2,22
4. Izgradnja gradskih prometnica	2,33
5. Zaštita okoliša	2,38
6. Mogućnost korištenja rijeka u svakodnevnom životu	2,40
7. Izgradnja stambenih naselja	2,47
8. Opremanje grada komunalnom opremom	2,48
9–10. Čuvanje kulturne baštine	2,50
9–10. Opremanje grada društvenim sadržajima	2,50
11. Očuvanje specifičnosti načina života	2,74
12. Obnova gradskog središta	2,79
13. Održavanje grada	2,93
14. Zaštita i sigurnost stanovništva	3,13
15. Arhitektonsko oblikovanje novih kuća	3,18

Osjetljivi na mlade i njihovu budućnost, a zbog loših gospodarskih prilika koje Sisak dijeli s cijelom Hrvatskom, ispitanici su najslabije ocijenili rješavanje problema mladih (1,57). Gradska uprava, prema njihovu mišljenju, najviše je zakazala upravo na rješavanju tih problema.

Struktura industrijskih pogona u Sisku je izrazito zagađujuća, i ako se sustavno ne nadgleda i ne rješava taj problem, grad doista postaje nezdrav i u tom pogledu nekvalitetan za život. Ispitanici su procijenili da je gradska uprava na tom planu morala napraviti više nego što jest i zato su joj dali nisku ocjenu. Ukupno uzevši, gradska uprava u ocjenama svojih građana nije osobito dobro prošla. Prije bi se moglo reći da je ocijenjena loše.

Najbolju ocjenu dobilo je arhitektonsko oblikovanje novih kuća (3,18) i zaštita i sigurnost građana (3,13). Unutar spomenutog raspona smjestile su se ocjene građana za sve ostale domete i zahvate gradske uprave. Razmjerno dobro ocijenjeno je održavanje grada i obnova gradskoga sre-

dišta. To su činjenice koje je teško ne zamijetiti, osobito jer se radi o prostoru koji češće posjećuju stanovnici okolnih naselja.

Prednosti i nedostaci života u Sisku

Opet se susrećemo s ocjenama stanovnika priljubljenih sisačkih naselja. Ovaj put radi se o procjeni koristi i šteta koje je razvitak, takav kakav je bio, donio svojim stanovnicima. Ocjene pojedinih ponuđenih tvrdnji kreću se u rasponu od 1,25 do 2,60. Najlošije je ocijenjena tvrdnja da je stvoreno gradsko gospodarstvo s obilnom ponudom radnih mjesta i dobrim mogućnostima zarade. Ovakva tvrdnja nesumnjivo bi posvuda u Hrvatskoj prošla loše. Gotovo identično ocijenjena je tvrdnja da je dosadašnji razvitak stvorio uvjete za bolju budućnost mladih (1,27). Tek malo bolje ocijenjena je povezanost Siska s razvijenim svijetom (1,48). Također, stanovnici nisu zadovoljni s mogućnostima da svatko odabere način života koji mu se najviše sviđa (1,66).

Očigledno su veća očekivanja građana da Sisak postane značajno kulturno i intelektualno središte ovog dijela zemlje. S onim što je dosad postignuto u tom smjeru, nisu zadovoljni i ocjena je prilično niska (1,91). Najvišu ocjenu dobio je grad za svoja nastojanja da bude siguran i ugodan za život (2,60). Riječju, građani nisu visoko ocijenili dosadašnji razvitak grada.

Kako ocjenjuju štete koje je razvitak grada izazvao? Odmah kažimo da su prosječne ocjene šteta mnogo više od ocjena korisnosti od dosadašnjeg razvitka. Najveća šteta, prema procjeni stanovnika okolnih naselja, dogodila se rijekama: onečišćene su i u njima je uništen život (3,85). Visoko je ocijenjena šteta koju je, kao posljedicu razvitka, doživio tradicionalni način života (3,44). Cijena razvitka plaća se i prometnim kaosom u gradu, osobito u javnom gradskom prijevozu (3,41). Razvitak je Sisku "donio" i industrijske grane koje objektivno štete željenom razvitku i prosperitetu (3,09). Građani zamjeraju tipu dosadašnjeg razvitka što se zapustilo gradsko zelenilo i gradski okoliš (3,00). Najmanje štete ispitanici vide u narušavanju izgleda grada i urbanističkim i građevinskim zahvatima (2,91) te u stvaranju previše opasnosti i rizika za život građana (2,81).

S razvitkom dolaze i proturječnosti. Mnoge se mogu iščitati i u odgovorima na prethodna dva pitanja. Svakako je jedna od loših posljedica razvitka i oblikovanje "divljih" naselja unutar grada ili na njegovu rubu. Osobito je to čest slučaj u gradovima koji brzo podižu (masovnu) industriju, koja pak privlači mnogobrojno stanovništvo. Ni Sisak nije iznimka. I ondje su nastala problematična neurbanizirana

naselja, koja degradiraju sam grad, a osobito one koji žive u tim naseljima. Kakav je stav stanovnika prigradskih sela prema tim naseljima i kako bi, prema njihovu mišljenju, valjalo rješavati taj problem?

Većina smatra da ih treba urediti na postojećoj lokaciji (70,8%). Mnogo manji broj zalaže se da se njihove stanovnike preseli na susjedno područje (8,7%) ili da ih se raseli (7,9%).

Procjenjujući koristi i štete dosadašnjeg razvitka na osobnom ili obiteljskom planu, većina ispitanika nije pronašla neposrednije veze (59,3%). Neki smatraju da je utjecao pozitivno, povoljno (12,3%), a neki utjecaj razvitka ocjenjuju nepovoljnim (16,6%).

Sisak sa svim svojim prednostima i nedostacima, razvojnim kontroverzama i budućnošću koja je pred njim jest sredina koja u očima svojih građana, bez obzira na njihovu kritičnost, pruža, prema mišljenju najvećeg broja ispitanika, slične mogućnosti za život kao i ostali gradovi njegove veličine u Hrvatskoj (43,5%). Blizu trećine ispitanika misli da su u Sisku lošiji uvjeti za život (32%). Međutim, nemali je broj i onih koji smatraju da Sisak može pružiti bolje i više od drugih (17,0%).

Povijesne sastavnice identiteta i oblikovanje središta

Sisak je povijesni grad, s naslagama koje snažno određuju njegov identitet. Osobito se to odnosi na neka bolje istražena povijesna vremena i neka u novije vrijeme u razvojnem smislu uspješnija razdoblja.

Koliko je rimsko razdoblje važno u oblikovanju identiteta, pokazuju i odgovori ispitanika iz gradske okolice o važnosti te stare baštine u današnjoj identifikaciji grada. Prosječna ocjena smještena je između ocjene "jako je važna" i "uglavnom je važna".

Sisak, smješten na obalama dviju rijeka koje su u socijalnom i gospodarskom smislu bile središnji prostori gradskog života, (još) traži prostor kojem bi namijenio ulogu glavnog gradskog trga. Provedeno istraživanje može se djelom shvatiti i kao izjašnjavanje stanovnika grada i okolice o tome koji bi od postojećih trgolikih prostora u gradu trebalo urediti i funkcionalno obogatiti kao središnji gradski prostor. U konkurenciji su tri trga. Najviše "glasova" stanovnika okolnih seoskih naselja dobio je Trg Josipa Jelačića (38,7%), slijedi neimenovani prostor kod glavne tržnice (23,3%) te Trg Ljudevita Posavskog (19,4%). Za zamijetiti je da su upravo ispitanici iz tih naselja, vjerojatno manje zainteresirani od drugih, glasovali najtješnje. Razlike u prilog Trga J. Jelačića kao glavnog gradskog trga znatno su izraženije u ispitanika iz drugih dijelova.

Ispitanici su vrlo motivirano odgovarali na pitanje o tome što smatraju osobito važnim, prioritetnim u uređenju grada. Ponuđen izbor posložili su sljedećim redom:

1. Poštivati potrebe posebnih skupina stanovništva (djeca, stariji, invalidi) (4,80)
2. Obnoviti staru gradsku jezgru i zaštititi graditeljsku baštinu (4,38)
3. Omogućiti što efikasnije povezivanje sa Zagrebom (4,37)
4. Isključiti velike zagađivače s teritorija i okolice grada (4,12)
- 5-6. Izgraditi privlačne ulice i trgove u novim naseljima (4,00)
- 5-6. Poštivati karakteristike lokalnog načina gradnje (4,00)
7. Omogućiti brži razvitak trgovine i usluga (3,97)
8. Omogućiti građanima što bolje korištenje riječne obale (3,95)
9. Proširiti gradsku samoupravu u odnosu prema Županiji (3,53)

Na prvom mjestu stanovnici se zalažu za grad koji bi svim svojim stanovnicima, dakle i onima s posebnim potrebama, kao što su djeca, stariji ljudi i invalidi, omogućio što kvalitetniji i samostalniji život. S obzirom na to da je taj zahtjev poduprt ocjenom "osobito važno", držimo da ga gradski planeri ne mogu (uostalom, smiju li?) zaobići.

Građani također veliku važnost daju još nekim potrebama. Tako se na drugom mjestu nalazi prioritet obnove stare gradske jezgre i graditeljske baštine po gradu, što nesumnjivo govori o osviještenosti važnosti uloge povijesnih naslaga Siska u općoj identitetskoj slici grada.

Na trećem je mjestu potreba što boljeg povezivanja grada sa Zagrebom, što je pretpostavka masovnijeg korištenja bogate zagrebačke ponude, ali i izravan poziv Sišćana da zajedno sa Zagrebom razmotre razvitak zajednički zanimljivih projekata. Uostalom, Sisak ima plovnu rijeku, visokoškolsku tradiciju, neiskorištene poljoprivredne površine, visokovrijedne prirodne zanimljivosti itd. Izvrsni su resursi za planiranje obostrano korisnih zajedničkih ulaganja.

Visoko je rangiran i zahtjev za uklanjanje ili neki drugi način rješavanja velikih sisačkih zagađivača.

Prednosti i nedostaci vlastita naselja

Budući da žive izvan grada, doduše uza sam rub, stanovnici analiziranih naselja najveću brigu muče zbog komunal-

nih problema (138 odgovora). Sve ostalo je, u odnosu na to, zanemarivo: i problem loših cesta i prometa (18 odgovora) i gospodarski problemi s nezaposlenošću (12 odgovora) i manjak sadržaja općeg standarda (8 odgovora) i zagađenost okoliša (7 odgovora).

Ispitanici su, ocjenjujući pojedine sadržaje i usluge u samom naselju, posložili ih ovim redoslijedom:

1. Dnevna opskrba	(4,10)
2. Održavanje čistoće i odvoz smeća	(3,68)
3. Opremljenost električnim instalacijama	(3,24)
4. Zdravstvena služba	(3,15)
5-6. Javni prijevoz	(3,10)
5-6. Opći uvjeti života	(3,10)
7. Osnovna škola	(3,80)
8. Asfaltne ceste	(2,97)
9. Sportski objekti i oprema	(2,76)
10. Vrtići	(2,74)
11. Zanatske usluge	(2,71)
12. Zelenilo i parkovi	(2,63)
13. Kulturne ustanove	(2,22)
14. Sastajalište za starije ljude	(1,95)
15. Sastajalište za mlade	(1,94)
16. Odvodnja i kanalizacija	(1,91)

Ispitanici su najzadovoljniji dnevnom opskrbom, a najviše nezadovoljstva iskazali su “stanjem” kanalizacije i odvodnje, dakle onim čega nemaju. Neke službe elementarnog društvenog standarda djeluju dobro i na području rubnih naselja. Međutim, obilježja višeg standarda, poput sastajališta za mlade i starije osobe, kulturne ustanove, uređenost parkova i održavanje zelenila, ne zadovoljavaju aspiracije stanovnika i oni traže više od ovog što (i kakvo) sada imaju.

Uza status samostalnog naselja (koji su sačuvali) stanovnici smatraju da im treba i određena samostalnost na razini zadovoljavanja temeljnih životnih potreba.

Važnost Siska u životu okolice

Za mnoge stanovnike odlazak u središte Siska nešto je vrlo uobičajeno. Ima ih koji tamo odlaze više puta dnevno (15,0%), najviše je onih koji odlaze jednom dnevno (22,1%) ili nekoliko puta tjedno (19,8%). Nemali broj odlazi ih jednom tjedno u središte Siska (17,4%).

Koji ih razlozi dovode u Sisak tako često? Naravno, na prvom mjestu je trgovina, očigledno najmoćniji pokretački motiv (83%). Slijedi zaposlenje, odnosno odlazak na radno mjesto (30,8%). Razmjerno čest razlog je posjet rodbini ili prijateljima (41,1%), ili izlazak u kavane, kafiće, re-

storane (19,0%). Ponekad ih pokrene tek želja za šetnjom (17,0%). Ostali razlozi navode se rjeđe (sastanci s mladicom ili djevojkom, klapom, posjete kulturnim priredbama, vjerski obredi, ples, škola, fakultet itd.).

Neki razlozi za odlazak u središte Siska sigurno bi nestali ili bi se barem manje isticali kad bi opskrbljenost i opremljenost okolnih naselja bila kvalitetnija i bogatija nego što je danas. Pritom mislimo na većinu već spominjanih razloga: od većeg broja radnih mjesta u okolici pa sve do nekih manjih kulturnih sadržaja, dakle, kad bi se podigla razina društvenog standarda ili se poboljšali neki njegovi osnovni elementi.

Sljedećim pitanjem pokušali smo ustanoviti što od svojih osnovnih potreba stanovnici mogu zadovoljiti u svom naselju, a zbog kojih sve moraju potegnuti do središta Siska.

Što se tiče dnevne opskrbe, ona je zadovoljavajuća i većina ispitanika (79,4%) obavlja je u naselju. S ostalim trgovinama već je posve drukčije. Zbog kupovine u njima 75,9% ispitanika odlazi u Sisak. Zanatske usluge također su slabo razvijene u okolici. Vjerojatno je izbor tih usluga sužen, pa svega 7,1% ispitanika zadovoljava potrebe za zanatskim uslugama u selu.

Zdravstvene usluge, a mogu biti vrlo različite, stanovnici prigradskih naselja zadovoljavaju ponajviše u središtu Siska (54,9%), potom u vlastitom naselju (22,9%) i nekom drugom dijelu grada (20,2%). Slično je i s apotekom. Oni koji sudjeluju u crkvenim obredima, najčešće to obavljaju u vlastitom naselju (70%).

Neka prigradska naselja imaju poštanske urede, ali bankovne poslovnice uopće nemaju. To su poslovi koje stanovnici uglavnom ili isključivo obavljaju u središtu Siska.

Mnogi ne posjećuju kavane, kafiće ili restorane (53%), a još su brojniji oni koji se ne koriste sportskim i rekreacijskim terenima i objektima (62,%). Posjetitelji kavana i restorana češće se odlučuju za odlazak u središte Siska. Sportaši i rekreativci nešto češće te svoje potrebe zadovoljavaju u selu.

Zbog specifičnog tipa usluga - frizerskih i brijačkih - najviše stanovnika odlazi u Sisak (37,2%), ali ih nemali broj povjeruje poklanja i domaćim majstorima (28,9%).

Zadovoljstvo životom

Boreći se s mnoštvom egzistencijalnih problema, prosječna hrvatska obitelj teško da je ičim osobito zadovoljna. Tako je i u obitelji stanovnika prigradskog sisačkog naselja. Stoga nije čudo da u prvi plan, prema vlastitoj procjeni, is-

koči zadovoljstvo ugledom koji ispitanik uživa u svojoj bližoj okolini i među kolegama s posla (ocjena=3,94). Na idućem mjestu je ocjena za prehranu. Vjerujemo da je ovo zadovoljstvo podržano i proizvodima s vlastita zemljišnog posjeda (3,87). Ispitanici relativno visoko ocjenjuju i uvjete stanovanja (većina ih živi u obiteljskim kućama) (3,69) te zdravlje članova obitelji (3,51) i svoje osobno zdravlje (3,40).

Nadu u bolju sutrašnjicu pokazuju (relativno) dobrom ocjenom životne perspektive mlađih članova obitelji (3,38). Za njom odmah slijedi osobna životna perspektiva (3,29).

Manju ocjenu od 3 dobili su materijalno stanje obitelji (2,94), radno mjesto (2,89), mogućnost da izaberu željeni način života (2,75). U ovom ocjenjivanju najlošije su prošle opće životne prilike u naselju (2,60).

Uspoređujući životni standard svoje obitelji s prosječnim standardom sisačkog kućanstva, većina svoj proglašava prosječnim (57,7%). Malo je ispitanika standard svoga domaćinstva ocijenila višim od prosjeka (5,9%). Mnogo više je onih koji smatraju da je njihov životni standard niži (nešto ili znatno) od prosječnog (34,3%).

Slična je slika i kad ispitanici uspoređuju svoj standard sa standardom stanovništva u ostalim dijelovima Hrvatske.

Stambeni uvjeti

Vlastiti stambeni uvjeti razmjerno su dobro ocijenjeni. Većina (52,2%) odgovara da je njihovo stambeno pitanje dobro riješeno. Gotovo trećina (32%) ga smatra vrlo dobrim. Vrlo loše riješeno stambeno pitanje, prema vlastitoj procjeni, ima 13,4% ispitanika.

Što je to dobro u uvjetima njihova stanovanja? Ponajprije, gotovo 70% ih je zadovoljno količinom prostora, koji je, usto, i prikladno raspoređen (67,2%). Stambeni prostor je dobro opremljen u 60% ispitanika. Većina (70,8%) ima suh i ušćuvan stan, koji je lako dostupan (89,7%). S obzirom da žive u selu i u vlastitoj kući, većina ispitanika se ne tuži na velike izdatke za stanovanje (61%). Malobrojni imaju neugodne susjede (14,3%).

Međutim, 81,4% ispitanika je nezadovoljno opremljenošću naselja trgovinama, bankama, školama, vrtićima, zdravstvenim ustanovama.

Mnogi smatraju (63,7%) da naselje izgleda ružno i da se slabo održava. Tuže se (70,7%) i na zagađenost zraka i okolice. Čak ima onih koji smatraju da je njihov stan/kuća loše lociran (28,8%) i da su loši uvjeti za život djece u naselju (53,8%). Za starije ljude, procjenjuju, prilike su tek nešto bolje.

U skorijoj budućnosti 78% ispitanika ne namjerava se preseliti. Najviše onih koji planiraju selidbu, u trenutku anketiranja još nisu znali kamo.

Opremljenost kućanstava nekim trajnijim dobrima, koji podižu razinu kvalitete života i mogu se smatrati važnim pokazateljima obiteljskog, pa čak i općeg standarda, nije loša. Drugo je pitanje u kakvu je stanju pojedini stroj ili objekt i koliko je star, jer podatka o vremenu nabave nemamo.

Neke već standardne elemente hrvatskog kućanstva nalazimo gotovo u svim kućama. To su televizor, stroj za pranje rublja, sanduk za smrzavanje (osobito u seosko-seljačkim obiteljima), a u posljednje vrijeme i telefon. Sve te predmete nalazimo u više od 90% kućanstava, pa oni i ne mogu predstavljati osnovicu za njihovu usporedbu.

Blizu dvije trećine kućanstava posjeduje automobil i videouređaj. Oni koji ga nemaju, redovito ga žele nabaviti. Nešto manje je HI FI linija, ali i to planira nabaviti većina obitelji koja ih nema.

Računalo postupno postaje sve prisutniji i sve željeniji predmet u kući. Danas ga ima 15,0% ispitanika u ovim prigradskim selima, a planira ga nabaviti još 50% anketiranih. Slična je namjera i s videokamerom.

Stroj za pranje posuđa nalazimo u 12,3% kućanstava, a planira ga nabaviti još 50% ispitanika. Još donedavno taj se aparat nalazio čvrsto na listi bespotrebnih troškova.

Na kraju spomenimo skupe predmete želja: vikendicu i čamac ili jahtu. Kuću(icu) za odmor posjeduje 11,9% ispitanika, a čamac ili jahtu 4,3%. Međutim, velik je broj obitelji koji ih priželjkuju: brod 41%, a vikendicu 52,2% naših ispitanika.

Obradivo zemljište nalazimo u vlasništvu 92% anketiranih obitelji. Lako je pretpostaviti da ga je većina naslijedila.

Život u prigradskom selu

Tradicionalno, ondje su živjeli (gotovo isključivo) seljaci, kojih je danas mnogo manje, jer njihovi su nasljednici sve brojniji u izvanpoljoprivrednim djelatnostima. Međutim, imanje je ostalo, rijetke su obitelji koje ga prodaju⁸, neki se posjedi obrađuju bolje, neki lošije. Kako je malo obitelji s isključivim poljoprivrednikom, u poljoprivredne poslove uključeni su (najčešće) svi članovi domaćinstva: zaposleni i nezaposleni, domaćice, djeca, stariji.

Poljoprivreda i dalje obilježava seoski život, bez obzira na to što je izgubila položaj dominantne seoske aktivnosti. Ispitanici iz rubnih sisačkih sela u 92,5% slučajeva

rade u vrtu, na njivi, u voćnjaku. To je mnogo više od stanovnika središnjih gradskih zona. (Zato se seoski stanovnici manje šetaju.) Također više od ostalih sami izrađuju neke potrepštine ili popravljaju nešto, šivaju, vezu i sl. Mnogo je manje rada "na crno" ili honorarnog rada.

Sudjelovanje u ostalim "mjerenim" aktivnostima malo se razlikuje od jednog do drugog ispitivanog dijela Grada. Televizija se masovno gleda (96,8%), mnogi čitaju novine (89,3%), svi se družu s rođacima i prijateljima (96,4%). Malo se odlazi u kino (18,6%) i na kazališne predstave (19%). Priličan broj ispitanika često ili povremeno čita knjige (53,7%), neki se i dopunski školuju ili usavršavaju (14,7%).

Blizu trećine često ili povremeno odlaze na sportska natjecanja, a nešto manje (23,3%) rekreativno se bavi sportom.

Na rijeci ili uz rijeku povremeno ili često boravi više od polovice ispitanika (56,6%).

U kafiće i kavane odlazi (neki često, a neki povremeno) 33,1% ispitanika iz seoskog dijela Grada Siska, u restorane 24,5%, a u diskoklubove 15,1%.

Prostorne i stambene aspiracije

Bez obzira na to što se mnogi – ni među ispitanicima okolnih naselja ni među ispitanicima iz samoga Siska – nemaju namjeru seliti, ipak su se odazvali pozivu da odgovore na pitanje o najprivlačnijem dijelu Siska, dakako, radi se o stanovanju.

Najprivlačnijim im se čini Vrbina (72 puta spomenuta). Slijedi Zibel (31), pa Zeleni brijeg (26), Viktorovac (14) itd. (tablica 59 u dodatku I.).

Od sela i gradića u blizini, najprivlačnije za stanovanje je Budaševo, dakle jedno od prigradskih sela u uzorku (48 odgovora). Slijedi Galdovo (33) koje je već dio grada, ali je u svijesti okolnih stanovnika još zadržalo samosvojnost. Potom Odra (26), Topolovac (22), Pračno (14), sve naselja iz uzorka koja su, može se pretpostaviti, imala i neobjektivnih navijača. (tablica 61 u dodatku I.).

Na prvom mjestu na popisu posebno privlačnih gradova u Hrvatskoj je Zagreb (39 puta spomenut). Nakon toga slijedi Split (28), Varaždin (19), Sisak (13), Zadar (11), Opatija (10), Velika Gorica (9), Čakovec (8) itd. Zanimljivo je bilo utvrditi da su veći i manji gradovi uz more iznimno privlačni stanovnicima prigradskih sisačkih sela. Dijelom se to može objasniti već postojećim iskustvom vode, ali nesumnjivo i nekim drugim razlozima, prije svega (razumljivom) željom da se udalje od lokalnih zagađivača⁹ (tablica 62 u dodatku I.).

Najveći broj stanovnika je autohton, osjeća se dobro, domaći je u svom mjestu (84,6%), pa migracijske aspiracije pokazuje vrlo mali broj ispitanika. Mnogi od njih vjeruju da će i njihova djeca ostati živjeti ondje (41,5%). Neki ne znaju što će odlučiti njihova djeca (28,5%). Iz 7,9% obitelji već se neko dijete odselilo, a u 6,3% misle da će se djeca odseliti.

Što se stambenih aspiracija tiče, većina (66,4%) želi živjeti u obiteljskoj kući s jednim stanom. Uostalom, većina upravo tako i živi oduvijek, pa je njihovo iskustvo s drugim stambenim rješenjima samo "teoretsko". Ovima možemo priključiti i 13,8% ispitanika koji preferiraju samostojeću obiteljsku kuću s dva do četiri stana. Sve ostale ponuđene opcije nisu imale veći odjek. Najgore je prošao neboder: nitko nije poželio živjeti u njemu (tablica 63 u dodatku I.).

BILJEŠKE

- ¹ O srednjim gradovima vidjeti: A. Marinović-Uzelac: Srednji gradovi – mit ili stvarnost. *Društvena istraživanja*, Zagreb, br. 1(39)/1999., str. 3–20, kao i ostale tekstove o problemu srednjih gradova u tom broju.
- ² Heterogenizirana društvena i gospodarska struktura u seoskom socijalnom prostoru dakle, kombinacija poljoprivrede i neke nepoljoprivredne djelatnosti, najčešće nastaje kao oblik preživljavanja, potom postaje oblik zadovoljavanja različitih profesionalnih aspiracija članova obitelji, na razvijenijem stupnju omogućuje samorealizaciju na vlastitom posjedu, osobito u slučaju nemogućnosti samorealizacije na drugom radnom mjestu.
- ³ To je znatno više nego u "prosječnom" hrvatskom selu 1991. Međutim, usporedba nije korektna jer se ovdje radi o selima na samom rubu uvijek dinamičnije urbane sredine koja potiče promjene i razvitak.
- ⁴ Sve demografske podatke za ovih šest rubnih naselja preračunali smo prema studiji skupine autora: *Demografska studija Grada Siska*, Zagreb: Institut Pilar, 2000.
- ⁵ Migracije su uvijek selektivne, pa, osim u slučaju ženidbene migracije koja obuhvaća pretežito žene, više migriraju muškarci. Oni lakše nalaze posao i lakše se odlučuju napustiti selo i obiteljski poljoprivredni posjed, osobito kad ovaj ne omogućava opstanak ili prosperitet obitelji. Ponuda selu dostupnih radnih mjesta obično je vrlo slaba, pa je odlazak često neminovan.
- ⁶ Radi usporedbe, navedimo dva najdeprimantnija podatka: u Čigoču je u strukturi žena 29,6% žena u fertilnoj dobi i u Suvoju svega 18,5%.
- ⁷ Među ostalim i zato što ne postoji "statistička" granica iznad koje je "nemoguć" aktivni status seljačkog stanovništva.
- ⁸ Između ostalog i zato što je slaba potražnja za zemljom.
- ⁹ Kad se ne bi u obzir uzeli glasovi za Zagreb, koji privlači ponajviše zato što je glavni grad, onda bi mjesta uz more brojem spominjanja nadmašila gradove na kopnu. Može se reći da je na razini "običnog" stanovništva vrlo živa jadranska orijentacija.

LITERATURA

1. Čaldarović, O., 1999., *Razvojni ciljevi i naslijeđena razvojna ograničenja hrvatskih srednjih gradova*, Društvena istraživanja 1(39), Zagreb
2. Marinović, A., Mikić M., 1989., *Prostorni razvoj Siska, posebno od 1945. godine do danas i planska predviđanja mogućeg razvoja do 2000. godine*, rukopis, Sisak
3. Marinović-Uzelac, A., 1999., *Srednji gradovi - mit ili stvarnost*, Društvena istraživanja 1(39), Zagreb
4. Maroević, I., 1998., *Sisak - grad i graditeljstvo*, Sisak
5. Rogić, I., Štambuk, M., (ur.) 1998., *Duge sjene periferije: Prinos revitalizaciji hrvatskoga ruba*, Istitut Pilar, Zagreb
6. Skupina autora, 2000., *Demografska studija grada Siska*, Insitut Pilar, Zagreb
7. Štambuk, M., 1995., *Žumberak: primjer propadanja ruralnog područja u okolici glavnog grada*, Sociologija sela 1-4, Zagreb